

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Ortiqov Oybek
Abdullayevich

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
iqtisod fanlari nomzodi*

MAKTAB FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Annotatsiya: ushbu maqolada maktab faoliyatidagi boshqaruv va boshqarish jarayonidagi muammolar, ta'lim menejmenti nazariyasidagi zamonaviy yondashuvlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim menejmenti, maktab faoliyatidagi boshqaruvi, boshqaruv korpusi, mehnatni taqsimlash, qobiliyat, yetakchilik, demokratik yondashuv.

Аннотация: в статье анализируются проблемы управления и процесса управления в школьной деятельности, современные подходы в теории управления образованием.

Ключевые слова: образовательный менеджмент, управление школьной деятельностью, управленческий корпус, разделение труда, способности, лидерство, демократический подход.

Abstract: this article analyzes the management and management process problems in school activities, modern approaches in the theory of educational management.

Key words: educational management, management of school activities, management corps, division of labor, ability, leadership, democratic approach.

KIRISH. Ta'limni boshqarishning paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlariga nazar tashlasak, u qadimgi tarixga borib taqaladi, lekin menejment nazariyasi faqat 20-asr boshlarida rivojlana boshladi. "Menejment" so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, o'zbek tiliga tashkilotchi va yetakchi ma'nosida tarjima qilingan. Umuman olganda, menejment deganda inson hayotining iqtisodiy, moliyaviy va boshqa jabhalarini tashkil etish va boshqarish, masalan, faoliyatni tashkil etish va boshqarish tushuniladi. 20-asr boshlarida AQSHda qulay sharoitlarda ilmiy boshqaruv maktablarining evolyutsiyasi boshlandi. Demokratik mamlakatda katta mehnat bozori paydo bo'ldi. Ta'limning mavjudligi ko'plab faol shaxslarga uning afzalliklarini ko'rsatishga yordam berdi. Natijada rahbarlikning yangi usullariga talab oshib bordi. 1911-yilda Frederik Teylorning "Prinsiplar" kitobi ushbu yangi soha - ilmiy menejment bo'yicha tadqiqotlarga asos soldi. Guruhning ta'siri odamlarning mehnatga bo'lgan munosabatini o'zgartirishi mumkinligini isbotladi. Menejerlar turli sohalarda bilimga ega bo'lishlari va amaliyotda tasdiqlangan usullardan foydalanishlari kerak. Maktab faoliyatida yuzaga keladigan bir qator muhim boshqaruv masalalarini hal qildi. Boshqaruvdagi asosiy vazifa odamlar bilan ishlashdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Menejmentning qayd etilgan tavsiflari shuni ko'rsatadiki, u yetakchilikning ma'nosini belgilaydi va ma'muriy buyruqbozlik iqtisodiyotidan tubdan farq qiladi. Bu farqlar quyidagilardan iborat:

Birinchi farq shundaki, u bozor iqtisodiyoti bilan bog'liq bo'lib, ma'muriy buyruqlar asosida ishlab chiqarish uchun buyruq tizimini yaratmaydi. Birinchi farqdan kelib chiqadigan ikkinchi farq shundaki, menejment rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy boshqaruv usuli hisoblanadi. Uchinchi farq shundaki, menejment va sotsialistik tizim boshqaruvi o'rtasidagi farq oxirgi to'rtta tavsifning kombinatsiyasi asosida aniqlanishi mumkin. Buni "samarali boshqaruv san'ati" deb ta'riflash mumkin [1].

Mehnatsevarligi, rahbarlar nazdida yuksak malakasi, bilimi, faol ijodiy mehnati, tashabbuskorligi, tanqidiy fikrlash qobiliyati, taktik va strategik masalalarni hal eta olishi bilan ajralib turadigan bunday yetakchilikka odamlar bilan bevosita muloqot qilish orqali erishiladi. Oksford lug'atida menejmentning ta'rifi oddiy so'zlar bilan ifodalangan. Unda "menejment – boshqaruv ishlarini bajarishdagi alohida qobiliyat va bilimdir" deyiladi. Hozirgi vaqtda menejment rahbarlikka qo'yiladigan turli talablarni, ya'ni ish uslubi, ishni bajarish qobiliyati, jamoa faoliyatida odamlarning harakatlarini to'g'ri muvofiqlashtira olish, qo'yilgan maqsadga erishish uchun qat'iy ma'muriy talablarni aks ettiradi. [3]. Yuqoridagi sifatlarga qo'shimcha qilib, hozirgi vaqtda rivojlangan mamlakatlarda zamonaviy menejmentning ikkita ta'rifi keng qo'llaniladi:

1) boshqaruv korpusi ishchi kuchi talablariga mos keladigan iste'molchi talablariga javob beradigan yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'kidlash (boshqaruvda marketing yo 'nalishi).

2) tashkilot a'zolarining farovonligini oshirish orqali uning samaradorligini oshirishga e'tibor qaratish (boshqaruv faoliyatida insonparvarlik). Natijada, "Menejment" atamasi boshqa, aniqroq ma'noga ega bo'lib, u butun menejerlar jamoasi yoki yuqori boshqaruv organiga nisbatan keng qo'llaniladi. Ushbu kontekstlarda "Menejer" so'zi odatda ikki xil faoliyatni ifodalash uchun ishlatiladi: rahbarlar (menejerlar) va ishlab chiqaruvchilar (ishchilar) o'rtasida aniq farq mavjud bo'lganda. [4].

NATIJARLAR. Ta'limni boshqarish boshqaruv jarayonida obyektiv mavjud bo'lgan turli elementlar va hodisalarni hamda ularning takroriy va o'zaro bog'liq munosabatlarini aks ettiradi. Ularni umumiy va xususiy jihatlarga bo'lish mumkin. Umumiy qoidalar barcha boshqaruv tizimlariga taalluqlidir, o'ziga xoslari esa ma'lum ta'lim tashkilotlari va muassasalarining faoliyati bilan bog'liq. Menejmentning umumiy qoidalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

-samarali rahbarlik;

-boshqaruvchi va boshqariladigan tizimlar, shuningdek, boshqaruv subyekti va obyekt o'rtasidagi munosabatlar;

-boshqaruvda mehnat taqsimoti va hamkorlik jarayonini takomillashtirish.

Keling, ushbu qoidalarni ko'rib chiqaylik. Ta'limni boshqarishning samaradorligi qonuniy talabdir, chunki u boshqaruv tizimi ushbu davrlarda sodir bo'ladigan jarayonlarni samarali tashkil etishini ta'minlaydi, ularni ushbu jarayonlarga rioya qilmaydigan boshqaruv tizimlariga qaraganda samaraliroq qiladi.

Joriy ta'limda boshqaruvning barcha darajalarida dasturiy ta'minotga yo'naltirilgan, tizimli va analitik yondashuvning isboti sababdir. Boshqaruvchi va boshqariladigan tizimlar, boshqaruv subyekti va obyekt o'rtasidagi huquqiy munosabatlar boshqaruv obyekt talablariga muvofiqligini ko'rsatadi. Shu bois mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi 90-yillarning o'rtalaridan kuzatilgan butun boshqaruv apparatida o'ziga xos o'zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etdi va bu 1997-yilda boshlangan ta'lim va kadrlar tayyorlashda amalga oshirilgan islohotlar majmuasida o'z ifodasini topdi, ta'lim tizimi va uni boshqarish ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va texnologik talablarni hisobga olgan holda barqaror rivojlanish strategiyasiga hissa qo'shdi. [5].

MUHOKAMA. Ta'limni boshqarishning umumiy tamoyillariga mehnat taqsimoti va kollaborativ jarayonini kuchaytirishni kiritish mumkin. Birinchidan, menejmentda mehnatni taqsimlash tamoyili gorizontaal va vertikal ravishda aks ettiriladi, bu menejmentning rivojlanishi, boshqariladigan tizimlar doirasining

kengayishi, yangi funksiyalar va faoliyat turlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq. Ikkinchidan, mehnat taqsimoti uni muvofiqlashtirishga, ya'ni hamkorlikda o'z ifodasini topadigan boshqaruv subyektlari tomonidan boshqaruv ishlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan. Agar umumiy tamoyillar yaxlit boshqaruvga xos bo'lsa, o'ziga xos tamoyillar boshqaruvning muayyan jihatlari va tizimlariga xosdir.

Xususiy nizomlarning maxsus reglamentiga quyidagilarni kiritish mumkin: boshqaruv funksiyalarini o'zgartirish, boshqaruv darajalari sonini qabul qilish, boshqaruv funksiyalarini birlashtirish va nazorat qilish qoidalarini kengaytirish. Ta'limni boshqarishni o'zgartirish to'g'risidagi nizomlar boshqaruvning turli ierarxik darajalarida bir funktsiyaning yuksalishini, boshqasining pasayishini ko'rsatadi. Masalan, ta'lim muassasasi darajasida strategik vazifalar (ta'lim maqsadlari, dasturlari, davlat ta'lim standartlari, darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, amalga oshirilgan taqdirda esa umumiy o'rta ta'limning ko'proq maqsadlariga erishish bilan bog'liq taktik masalalar) asosan vazirlik darajasida hal etiladi. Maktab ta'limi vazirligi Boshqaruv darajalarini qabul qilish to'g'risidagi nizom boshqaruvdagi ortiqcha to'siqlarni bartaraf etish orqali uning moslashuvchanligi va tezligini oshiradi. Ta'limni boshqarish har bir boshqaruv bosqichida xodimlar sonini ko'paytirish uchun boshqaruv funksiyalarini birlashtirishni o'z ichiga oladi. Barcha mamlakatlarda byurokratik apparatlar sonining ko'payishi haqidagi ma'lumotlar bu qonunni tasdiqlaydi. Nazorat to'g'risidagi qonunning samaradorligi rahbar qo'lidagi xodimlar soni va ularning faoliyati o'rtasidagi munosabatlarda namoyon bo'ladi, bu esa samarali rahbarlik qilish va ularning ishini nazorat qilish imkonini beradi. Ta'limni boshqarish qoidalari (umumiy va maxsus) obyekt v xususiyatlarga ega va inson faoliyatini boshqarish jarayonida amalga oshiriladi. Ta'limni boshqarish konsepsiyalarini ishlab chiqish uchun boshqaruv qoidalarini to'liq hisobga olish kerak. Ta'limni boshqarish tushunchalari - bu boshqaruv tizimini tashkil etishning asosiy talablarini belgilaydigan qoidalar.

XULOSA. Boshqaruv tushunchalari ham me'yoriy hujjatlar kabi umumiy va xususiyga bo'linadi. Ta'limni boshqarishning umumiy tushunchalari universal xususiyatga ega va boshqaruvning barcha sohalariga ta'sir qiladi. Ta'limni boshqarishning umumiy tushunchalariga quyidagilarni kiritish mumkin: maqsadning aniqligi, rejalashtirish, bilim, tashkil etish, motivatsiya va ierarxiya. Maqsad konsepsiyasining ravshanligi dasturiy boshqaruvning tabiati bilan belgilanadi va har bir ta'lim boshqaruv organi va uning bo'linmalari uchun maqsadlarni aniq belgilash bilan tavsiflanadi. Maqsad aniq belgilanishi va erishish mumkin bo'lishi kerak va bu ishning aqlga mos kelishini ta'minlaydi va xodimlarning sa'y-harakatlari uni amalga oshirishga qaratilgan. Maqsad tushunchasining ravshanligi nafaqat maqsadlarni

belgilabgina qolmay, balki ularning zarur resurslar bilan aloqadorlik darajasini ham belgilaydi. Bunday holda, ularga maqsadlar q‘oyiladi.

Odamlarni boshqarish qobiliyati dasturiy ta‘minotni boshqarishda muhim mahoratdir, chunki u harakatlar rejasini ishlab chiqish va amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Yetakchilik ish sharoitlarini standartlashtirish va ijrochilarning harakatlarini moslashtirishni, shuningdek, tashkil etish va monitoring qilishda har bir topshiriqning bajarilishini va dasturning umumiy bajarilishini hisobga olishni o‘z ichiga oladi. Ushbu konsepsiyani amalda tatbiq etish kompleks boshqaruv tizimini yaratishga asoslangan.

Adabiyotlar:

1. Babayeva Dono Razzaqovna, Abdullayeva Masuda Abdubannaevna, Jumasheva Gulnara Xamidullaevna. Maktabgacha ta‘limni boshqarishning ilmiy asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. 2020. – B.75.

2. Ткач Н.Ф. Стратегическое управление в образовании: Учебное пособие для управленческих кадров / Н.Ф. Ткач, С.В. Шишов – Мурманск; Хельсинки: НИЦ “Пазори”, 2000.

3. Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник. – 4-изд., перераб. и доп. –М.: Йунити Дана, 2009.

4. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: Ноу-хау в образовании: учебное пособие / В.П. Симонов. - М., Высшее образование, 2007. - 357 с.

5. Полякова Ю.В. Корпоративная культура как инструмент повышения эффективности деятельности организации [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.msnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66548.doc.htm

6. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник для вузов по эконб. спес. и направл. – 3-изд. – М.: Гардарика, 2008.-С.214.